

Aurelius Augustinus

Schatkamer van het geloof

Preken over teksten uit het
Oude Testament
[*Sermones de scripturis* 1-50]

Ingeleid, vertaald en van aantekeningen voorzien
door Joost van Neer, Martijn Schrama o.s.a. en
Anke Tigchelaar

Inhoud

Inleiding	9
Nieuwe en oude werkelijkheid	10
De sluier wegnemen	10
Augustinus' kennismaking met de Schrift	13
Het Oude Testament in Augustinus' leven en werk	14
Augustinus' Oude Testament	17
Preken over het Oude Testament	18
Polemische preken	19
Manicheeërs	20
Donatisten	22
Tekstoverlevering	23
Betrouwbaarheid	24
Voortbouwen op het systeem van de mauristen	26
Datum en plaats	27
Schatkamer van het geloof	29
Dankwoord	30
Praktische informatie	31
1. Eerste voetnoot	31
2. Schriftcitaten en -verwijzingen	31
3. Paragraafnummers en tussenkopjes	31
4. Afbeelding	31
5. Gebruikte afkortingen in literatuurverwijzingen	32
6. Gebruikte afkortingen van de bijbelboeken (met de afkorting van niet gelijkkluidende boeken van de Latijnse vertalingen tussen haakjes)	32
7. Lijst van behandelde bijbelteksten	33
8. Tabel van preeknummers	35

Literatuur		36
1. Latijnse tekstuitleg		36
2. Vertalingen		36
3. Achtergrondliteratuur		38
Schatkamer van het geloof		43
Sermo 1	In het begin	43
Sermo 2	Abraham beproefd	49
Sermo 3	Hagar en Sarai, Ismaël en Isaak	60
Sermo 4	Esau en Jakob	63
Sermo 4A	De nieuwe gestalte van Christus	99
Sermo 5	Worsteling van Jakob	101
Sermo 6	Mozes en de brandende doornstruik	118
Sermo 7	Prijzen en liefhebben	123
Sermo 8	Tien plagen in Egypte, tien geboden voor Israël	132
Sermo 9	Tien snaren	157
Sermo 10	Wonderbaarlijke wijsheid	187
Sermo 11	God raakt nooit op	199
Sermo 12	Zichtbare God	204
Sermo 13	Liefhebben en oordelen	218
Sermo 14	Toevertrouwd aan God	228
Sermo 14A	Doelgericht onderricht	238
Sermo 15	De schoonheid van Gods tempel	243
Sermo 15A	Rechtschapen past Gods lof	253
Sermo 16	Leven en goede dingen	268
Sermo 16A	Bewaakt met de tong	273
Sermo 16B	Genees mijn ziel	293
Sermo 17	Breekbaarder dan glas	298
Sermo 18	Werken voor de schatkamer	307
Sermo 19	Het hart op het goede spoor	315
Sermo 20	Een zuiver hart	327
Sermo 20A	Gedeelde smart, halve smart	334
Sermo 20B	Redding uit de nood	343
Sermo 21	Goud zal u sieren	353
Sermo 22	Verdwenen als rook, gesmolten als was	366
Sermo 22A	Bevrijd van de zondaar	378

Sermo 23	Zicht op Gods liefde	384
Sermo 23A	Belijden maakt nederig	399
Sermo 23B	In de synagoge van de goden	404
Sermo 24	Vertoornd en barmhartig	419
Sermo 25	Uit Gods wet onderwezen	429
Sermo 25A	Vol verborgen kracht	437
Sermo 26	Als schapen rond het lam	444
Sermo 27	Ondoorgrondelijke God	459
Sermo 28	Zintuigen voor God	467
Sermo 28A	Teruggeven door te ontvangen	472
Sermo 29	Belijd de Heer uw lof	482
Sermo 29A	Wat is zo goed als God?	487
Sermo 29B	De ogen omlaag, omhoog het hart	491
Sermo 30	Maak mijn gangen recht	500
Sermo 31	Heen met zaad, terug met een schoof	508
Sermo 32	Teken op het voorhoofd, teken in het hart	515
Sermo 33	Zingen en spelen	537
Sermo 33A	Mijn leven lang	534
Sermo 34	Wees wat je zingt!	550
Sermo 35	Vreugde over goedheid van een ander	557
Sermo 36	Losgeld voor de ziel	561
Sermo 37	Een sterke vrouw	574
Sermo 38	Spaaradvies	604
Sermo 39	Rijk en arm ontmoeten elkaar	616
Sermo 40	(= <i>Sermo</i> 339,7-9) Gods geduld	621
Sermo 41	Trouw aan Christus in zijn armoede	627
Sermo 42	Offer aan God	638
Sermo 43	Geloof en begrip	642
Sermo 45	Reiniging door heiliging	650
Sermo 46	De ene herder en vele schapen	666
Sermo 47	Vele schapen en de ene herder	715
Sermo 48	Bied God uzelf aan	757
Sermo 49	Op de knieën in de wijngaard	764
Sermo 49A	Gemaakt uit een vrouw	776
Sermo 50	Schatkamers van het geloof	778

Inleiding

Wanneer iemand met beide benen op de grond staat, verliest hij de werkelijkheid niet uit het oog. Voor wie geen rekening houdt met de werkelijkheid, heeft Augustinus (354-430) een soortgelijk beeld, namelijk iemand die op één been probeert te lopen. Met de twee benen bedoelt de bisschop de beide Testamenten waaruit de Schrift bestaat, het Oude en het Nieuwe, die in zijn ogen niet los van elkaar kunnen worden gezien. Het Oude Testament vertegenwoordigt de belofte, het Nieuwe de vervulling. Zonder belofte geen vervulling, zonder vervulling geen belofte. Wie één van de twee Testamenten buiten beschouwing laat, loopt op één been en zal mogelijk ten val komen. In *enarratio in Psalmum 79* zegt Augustinus van de joden die het Nieuwe Testament verwerpen, en daarmee de vervulling: “U ziet dat het volk van de joden op één been loopt.”¹ In *sermo 2* zegt hij hetzelfde van de manicheeërs, andersdenkende christenen die delen van het Oude Testament niet aanvaardden. Daardoor beseften ze niet waarin de belofte bestaat. “Ze denken,” zegt Augustinus, “dat ze op één been over de weg van God kunnen lopen.” Ten onrechte, want, zegt hij erbij: “Ze zijn geen schriftgeleerden, onderricht in het rijk van God, die uit hun schatkamer nieuwe en oude dingen te voorschijn halen.”² Als ze dat wel hadden gedaan, hadden ze op twee benen gelopen.

Met het beeld van de schatkamer verwijst Augustinus naar de woorden waarmee Jezus in het evangelie volgens Matteüs zijn onderricht aan de oever van het meer beëindigt – dit beeld komt overigens alleen in Matteüs voor (13,52). Jezus zegt daar dat iedere schriftgeleerde, onderricht in het rijk van de hemelen, lijkt op een huismeester die uit zijn schatkamer nieuwe en oude dingen te voorschijn haalt. Dat Jezus eerst de nieuwe dingen noemt en daarna de oude, ontgaat Augustinus niet. De nieuwe en oude dingen verwijzen voor hem naar het Nieuwe

1 *en.Ps.* 79,3. Zie voor de gebruikte afkortingen het overzicht bij de praktische informatie achter de inleiding.

2 *s.* 2,2.

en Oude Testament. Hij ziet er ook een subtiële hiërarchie in, waarbij het Nieuwe Testament een treetje hoger staat dan het Oude. Jezus heeft zich volgens hem dus willen houden aan de volgorde van belangrijkheid, niet aan die van de tijd.³ Het Oude Testament gaat weliswaar aan het Nieuwe vooraf en het getuigt daarvan, maar het Nieuwe Testament is voor Augustinus belangrijker. Er zijn verschillen, maar omdat het Nieuwe Testament het Oude bevestigt, gaat de Schrift niet mank, maar is ze in evenwicht.

Deze visie zien we terug in *sermo* 2, waarin Augustinus de beproeving van de gelovige door Christus onderbouwt met de beproeving van Abraham door God. Het is een voorbeeld van wat Augustinus in zijn preken doet: het Nieuwe Testament uitleggen met behulp van het Oude. Dit komt in zijn *Preken over het Oude Testament*, die in deze bundel zijn vertaald, nog duidelijker naar voren dan in de andere preken. Augustinus is dus een ware schriftgeleerde, onderricht in het rijk van God, die uit zijn schatkamer nieuwe en oude dingen te voorschijn haalt. Ook zijn goede vriend, medebisschop en levensbeschrijver Possidius (ca. 370-ca. 440) sluit zijn biografie van Augustinus af met deze observatie.⁴ Augustinus staat dus met twee benen op de grond: hij verliest de werkelijkheid niet uit het oog. Maar wat voor een werkelijkheid is dat precies?

Nieuwe en oude werkelijkheid

Toen de christenen hun eigen boeken bij die van de joden hadden gevoegd, deelden ze de geschriften in in het Nieuwe en het Oude Testament: de nieuwe en oude dingen in de schatkamer. Hun eigen boeken beschouwden ze als nieuw, die van de joden als oud. Nieuw, want jong; oud, want op leeftijd. De woorden oud en nieuw impliceren dat het oude en het nieuwe onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden, zoals ouder en kind. Zoals het oude niet oud kan zijn zonder het nieuwe, zo kan het nieuwe niet nieuw zijn zonder het oude. Het Oude Testament mag worden beschouwd als de grondslag voor het Nieuwe, het Nieuwe als een verdere ontwikkeling van het Oude. Het Nieuwe Testament is niet te begrijpen zonder het Oude; het Oude niet zonder het

3 Vgl. *ciu.* 20,4.

4 Possidius, *uit.aug.* 31,10.

Sermo 1¹

In het begin

Manicheese aantijgingen

[1] Wie aan zijn schuld denkt,² moet zichzelf altijd dwingen om die terug te betalen.³ Zegt de apostel Paulus niet: “Wees elkaar niets schuldig, behalve liefde?”⁴ Maar ja, de angst voor de ontvanger hangt als een donderwolk boven de schuldenaar. Is dat al heel bedreigend, wat de liefde doet is nog veel bedreigender. Die bevrijdt de schuldenaar van zijn angst, maar geeft hem er vervolgens schaamte voor terug.

Ik herinner me dat ik u, geliefde broeders en zusters, een antwoord van mijn kant heb beloofd op de dwaze en verderfelijke aantijgingen van de manicheeërs,⁵ waarmee ze het op het Oude Testament hebben voorzien. Het zal niet uitblijven, als de Heer tenminste zo goed is om het mij te schenken. Let goed op en heb oog voor de valstrikken van de slang.⁶ Maak uw nek eruit los en leg hem onder het juk van Christus.⁷ De manicheeërs deinzen er nu eenmaal niet voor terug om argeloze mensen als volgt te misleiden.

Ze beweren bijvoorbeeld dat de geschriften van het Oude en het Nieuwe Testament strijdig zijn met elkaar. Ze zouden zo tegenstrijdig zijn dat ze niet binnen een en hetzelfde geloof konden samengaan. In een poging om ons ervan te overtuigen dat meteen al de eerste regels van het boek Genesis en van het evangelie volgens Johannes elkaar bestrijden, zetten de manicheeërs ze als het ware lijnrecht tegenover elkaar.

1 Schriftteksten: Gn 1,1 en Joh 1,1; datum: waarschijnlijk tussen 391 en 395; tekst: *CCSL* 41, 3-6. Vgl. VERBRAKEN 1976, 53.

2 Vgl. Mt 6,12 en 18,25.

3 Vgl. Rom 13,7.

4 Rom 13,8.

5 Zie voor Mani en de manicheeërs de inleiding.

6 Vgl. 1 Tim 3,7, 1 Tim 6,9 en 2 Tim 2,26.

7 Vgl. Mt 11,29.

Mozes tegen Johannes?

[2] “Mozes zegt duidelijk,” beweren ze dan, “dat God in het begin de hemel en de aarde heeft gemaakt.⁸ Over de Zoon door wie alles is gemaakt,⁹ zegt hij niets. En dat terwijl Johannes zegt: In het begin was het Woord, het Woord was bij God en het Woord was God. Het Woord was in het begin bij God. Alles is door het Woord gemaakt en zonder het Woord is niets gemaakt.”¹⁰ Zijn die uitspraken met elkaar in tegenspraak? Of is het eerder zo dat die manicheeërs met elkaar in tegenspraak zijn en dat ze wat ze zelf niet begrijpen, liever blindelings¹¹ willen bekritisieren dan met toewijding onderzoeken? Zeg nu zelf, wat kunnen ze er tegen inbrengen wanneer ik antwoord dat juist het begin de Zoon van God is, in wie God volgens Genesis de hemel en de aarde heeft gemaakt?¹²

Zou ik dat niet kunnen bewijzen? Ik weet toch dat er uitgerekend in het Nieuwe Testament, waaraan ze zich – of ze dat nu willen of niet – onderwerpen, als de nek van hun hoogmoed is gebroken, getuigen voor me klaarstaan? Want de Heer zegt tegen de joden die Hem niet geloven: “Als u Mozes zou geloven, zou u ook Mij geloven. Mozes heeft over Mij geschreven.”¹³ Waarom zou ik dan onder dat begin waarin God de hemel en de aarde heeft gemaakt,¹⁴ niet de Heer zelf kunnen verstaan? Mozes, die – zoals de Heer met zijn woord bevestigt – over de Heer heeft geschreven,¹⁵ schrijft immers: “In het begin heeft God de hemel en de aarde gemaakt.”¹⁶

Of is Hij toch niet ook dat begin? Hierover hoeft geen twijfel te bestaan, want de Heer antwoordt zelf – zegt het evangelie – wanneer de joden Hem vragen wie Hij is: “Ik ben het begin, omdat Ik ook spreek met u.”¹⁷ Ziet u? Dat is het begin waarin God de hemel en de aarde

8 Vgl. Gn 1,1.

9 Vgl. Joh 1,3.

10 Joh 1,1-3.

11 Vgl. Ef 4,18.

12 Vgl. Gn 1,1.

13 Joh 5,46.

14 Vgl. Gn 1,1.

15 Vgl. Joh 5,46.

16 Gn 1,1.

17 Joh 8,25 volgens de Latijnse tekst. De gedachte is: in het begin was het Woord (Joh 1,1), Ik ben het begin, Ik spreek met u (Joh 8,25). Met andere woorden: Augustinus verklaart Joh 1,1 aan de hand van Joh 8,25.